

A MINDENNAPOK VALLÁSOSSÁGA KUPUSZINÁN

SILLING ISTVÁN

A római katolikus ünnepek, a vasárnapok, valamint a családnak vagy közösségnek hivatalossá vált ünnepei (esküvő, keresztelő) liturgikus rendjét tisztelő és betartó, hagyományápoló bácskai Kupuszinán a templomon, mint a hivatalos liturgia szakrális terén kívül is számtalan alkalma nyílik a hívő embernek vallása gyakorlására. Az emberek közötti legegyszerűbb kommunikációs kapcsolattól a hosszan elnyúló, napokig, hetekig, hónapokig vagy egy életen át tartó böjtig, fogadalmakig, a gyermeknevelés hosszú éveig sok megélési lehetősége van a vallásgyakorlásnak és ezáltal a vallási néphagyomány átörökítésének is.

A mindennapi, vagy más szóval hétköznapi vallásosság legelterjedtebb mozzanata a *keresztvetés*, mely valójában maga is ima, imával párosuló gesztussor. Az imádkozás előtt és után történő keresztvetés az imádkozásnak, mint vallásos cselekedetnek a része. Valószínűleg ez a leggyakoribb alkalma a keresztvetésnek. Azonban a szakrális terek, keresztetek, szobrok, kápolnák, templom, kálvária előtt történő elhaladás is keresztvetésre buzdítja a kupuszinai asszonyokat. A férfiakat kevésbé. De a vallási hagyományokat megtartó férfiak is éppúgy becsüldői és tisztelői a szakrális emlékeknek, csakhogy ők kalapjuk, sapkájuk, fejfedőjük megemelésével és a magyar nyelvterület katolikus részén mindenütt szokásos köszönéssel: *Dicsértessék a Jézus Krisztus* mondásával tisztelnek. Ugyanez vonatkozik a temető területére történő belépéskor is.

Szenteltvízbe mártott ujjaival keresztet vet magára a hagyományőrző család minden tagja, mielőtt aludni térne.

Keresztet vetnek a kenyérre is, mielőtt megszegnék. Szegés után a kést nem hagyják élével az asztalon, sem másutt, mert belelép a Jézuska. Evés előtt

szokás az imádkozás, ám aki nem imádkozik, az legalább keresztet vet magára. Utcán, illetve a templomon kívül az Oltáriszentséggel való találkozáskor le kell térdelni, és keresztet kell vetni. Ez a ma már egyre ritkább gyakorlat leginkább akkor történt, amikor beteghez hívták a papot, hogy lássa el utolsó kenettel, a betegek szentségével. Napjainkban gépkocsin érkezik a pap a beteg házához, így a járókelők nem is tudják, hogy mikor halad el előttük az Oltáriszentség. Temetési menettel való találkozáskor ugyancsak megálltak az emberek, megállították a szekereket, a férfiak levették kalapjukat, a nők keresztet vetettek. Az utolsó tiszteletadáson kívül itt már a ravatalon megszentelt halottnak kijáró tiszteletadás is megnyilvánul. Ha véletlenül lakodalmi menet találkozott temetési menettel, akkor a muzsikások elhallgattak, a vidám társaság csendben várta meg, hogy a gyászolók elhaladjanak. Amerre a temetési menet ment, arrafelé a kocsmák, más üzletek ajtaját is egy rövid időre becsukták. Ez ma már nem része a kupuszinai népi vallásosságnak, hiszen a temetőbeli ravatalozókápolna megépítése óta nincs temetési menet a faluban.

A *köszönés*, mint már említettem, az emberek közötti kapcsolatteremtés első jele. Az utcán egymással találkozóik közül a fiatalabb – akár férfi, akár nő – köszönt előre *Dicsértessék a Jézus Krisztus* mondással, vagy rövidebben *Dicsértessékkal*. Erre az idősebb fogadta a köszönést: *Mindörökké ammën*, vagy csak *Mindörökké*. A néprajzi szakirodalom számon tartja – a magyarok ilyen köszönése mellett a hasonló lengyel szokást –, s ennek kiegészítésére el kell mondanom, hogy a bácskai horvátok, bunyevácok, sokácok (lévén ők mindannyian római katolikusok) hasonló módon köszönnek a maguk nyelvén. Kupuszinán ez a köszönési mód utcán már alig hallható, pedig harminc-negyven évvel ezelőtt még a zsémbesebb öregek hangosan megfeddték a nem köszönőket akár szidalmazással, a szüleik nevelési módját emlegetve, akár azzal, hogy ők maguk jó hangosan, hogy más is hallja, ráköszöntek a nem köszönő fiatalra, aki erre mindenképpen elszégyellte magát. És ez nem tartozott a személyiségjogok megsértésének körébe, csupán a helyes gyereknevelés feladatai közé. A köszönések közül férfiak még használják az *Adjisten!*, ritkábban *Adjonisten!* köszönésformulát, amire a válasz is *Adjisten!*, vagy csak elvéve *Fogadjisten!*

A házba belépő bárhonnán érkező házbeli, avagy idegen mindig az említett *Dicsértessék a Jézus Krisztus!* köszönéssel üdvözölte az otthonlevőket. A válasz a már említett volt. Templomból hazatérő ember a házbelieket még ma is több helyen a következőképpen köszönti: *Dicsértessék a Jézus Krisztus! Része legyen a szentmisében annak is, aki nem volt!*, amire a válasz: *Mindörökké ammën. Engedje az Isten!* Amikor valaki elmegy a háztól, akkor az *Isten áldjon meg!* köszönéssel távozik, amire az ottmaradók szintén *Isten áldjon meg!* jókívánsággal válaszolnak. A háztól távozó halottnak is ezt mondják: *Isten*

áldjon meg! Szerencsés utat!, s ebben az utolsó útjára indulók kísérik ki olyan kívánsággal, hogy jó helyre kerüljön, vagyis a mennyországban legyen helye a lelkének!

Ha már a halottól való búcsúzást említettem, szólnom kell az *alamiználkodás*ról, mint a vallási néphagyomány egyik eleméről. Kupuszinán a halott után maradó ruhákból mindig adnak szegényebb embereknek, vagy ha nem is szegényebbnek, akkor a ruhadarabokat viselni tudó személyeknek (egyre kevesebb a népviseletben járó asszony, s ezért már-már nincs is kinek adományozni az elhunyt nő után maradt ruhadarabokat). Nem a vallás, hanem a néphit szerint, ha a házbeliek a nemrég elhunytal álmodnak, akkor az azt jelenti, hogy az elhunytak még bolyong a lelke, s ezt úgy lehet megnyugtatni, hogy a ruháiból szét kell osztani, vagy pedig mielőbb misét szolgáltatni lelke üdvéért.

Kötelező alamiználkodási alkalomnak tartják Kupuszinán a *Szállást kereső Szenicsalád* kilencedet befogadó ház asszonyának kötelességét, hogy karácsony előtt egy-egy rászorulóbb családot élelemmel megsegítsen. Élő szokás ez még a faluban. Ugyancsak illetlen dolognak tartják, ha szenteste a karácsonyköszöntők közül bárkit is elküldenek. Az év közben a házba betérő koldusoknak is mindenhol adnak kisebb-nagyobb alamiznát: tojást, krumplit, hagymát, egy tányér levest, egy-két szelet kalácsot, pár dinárt stb. Régen mindenszentek délutánján a temető bejáratánál sok koldus, jobbra apatini cigány kéregető ült s könyöradományt kért. Aprópénzt volt szokás adni ezeknek a rászorulóknak.

A népi vallásosság leggyakoribb mindennapi formája ma is az *imádkozás*, az Istenhez való fordulás, a vele való kommunikáció. Az imádkozás alkalma leginkább a lefekvés előtti, s ilyenkor hosszabban imádkozik a vallásos ember; azután a reggeli imádkozás, valamint amikor a reggeli, déli vagy az esti harangszót hallja. Legtöbbször a *miatyánkot*, az *üdvözlégyet* – főleg ha a rózsafüzéres társulat tagja az illető –, az *úrangyalát* imádkozzák. Ha a mezőn meghallják a harangszót, akkor figyelnek, hogy hogyan szól. Ha halottra harangoznak, akkor az *Isten nyugosztalja!* kívánsággal veszik tudomásul a hírt. Ha az úrangyalára szólít a harangszó, akkor abbahagyják a munkát, felállnak, keresztet vetnek, s elimádkozzák azt. De Kupuszina az archaikus népi imádságokat tudókról is ismert a néprajzkutatók között. Erről a témáról szóltam már előző könyveimben, s most csupán néhány újabban hallott, s az imádkozással kapcsolatos hagyományról teszrek említést. Volt eset, hogy a határ távoli részébe ment dolgozni a család, s az asszony nem szállt fel a szekérre, hanem úgy vezekelt, hogy végig gyalog ment, s közben magában a rózsafüzéért imádkozta, s az ujjain számolta a tizedeket. A néphit úgy tartja, hogy aki az ujjain számolja a rózsafüzér üdvözlégyeit, annak halála után nem fognak megmerevedni az ujjai, s szépen lehet majd imádságra kulcsolni a kezét a ravatalon.

Különböztetést az a tény, hogy rózsafüzéres volt-e valaki életében, halálakor a templomtorony ablakába kitűzött fehérkeresztes fekete lobogó adja tudtára az egész falunak. Ennek temetési szertartása is összetettebb.

Az imádkozáshoz kapcsolódnak a hosszabb-rövidebb *kérések, hálaadások*. Valamilyen terv megvalósítása előtt ezt mondják: *Ha Isten segít*, vagy *Ha a Jóisten is úgy akarja*. Munkakezdés előtt, útra indulás előtt a *Jézus, segíts!* fohászt mondják leginkább. Idős adatközlőm mesélte, hogy az aratás megkezdése előtt, levetett kalappal a következő fohászt szokta mondani a búzatábla szélén: *Tudod, Uram, hányan vagyunk, azt is tudod, mit akarunk. Jézus, segíts!*, s csak ezután suhintott a kaszájával. Vöröshagyma-termesztéséről volt ismert sokáig Kupuszina. A hagyma felszedése előtt szokták mondani, kissé tréfásan, de komolyan gondolva: *Jézus, segíts, sokat osz nagyokat!* Amikor pedig valamely munkát szerencsésen befejeznek, akkor a *Hála Istennek!*, vagy szebben *Hála Istennek, adjon mindén szegénynek!* hálaadással köszönik meg Isten segítségét. Ha ingyen munkát végeznek, akkor azt *Isten nevébe*, vagy *Jézus nevébe* teszik. Ha kellemetlen dologról kezdődik beszélgetés, akkor annak elhárítására a következőket mondják: *Hagyjuk Jézus szent nevébe! Né beszéljünk róla!* Ha valakit szidalmaznak, átkoznak, akkor azt kérik, hogy *Verje meg az Isten!*, s ettől nagyobb átkot senkire sem lehet mondani.

Könnyebb munkavégzés közben (gyomlálás, apróhagymaszedés) az asszonyok a mezőn vallásos énekeket énekeltek régen, s ilyenkor mesélték a gyerekeknek, meg a felnőttek egymásnak az öregektől hallott Krisztus-legendákat, Mária-látásokat, Mária-álmokat.

Nehéz dolgaik emlegetésénél így kérnek bocsánatot Istentől: *Isten panaszul ne vegye!* Ha valamit el akarnak háritani maguktól, akkor így fohászokodnak: *Mentsen meg a Jóisten! vagy Mentsen meg a gyüdi Szűz Mária!* Fogadkozás közben gyakran hallani Kupuszinán az *Isten a tanúm rá!* vagy az *Isten bizony! Bizisten!* kifejezéseket. Amikor valakit megköszöntünk, akkor így mondjuk: *Isten éltesse!* Van, aki a *köszönöm* helyett így válaszol: *Engedje az Isten!*

A kérés, illetve az *áldásvárás* kategóriájába tartoznak azok a hiedelmek is, amelyek az emberélet fordulópontjain az esővel kapcsolatosak. Ugyanis Kupuszinán még él az a hiedelem, hogy ha a menyasszonyra eső hull, az áldást jelent. Ha pedig a halott koporsója megázik, akkor az elhunyt üdvözülni.

A mindennapi gyerekevelésben is többször megjelenik a vallásos elem. Így például abban a hiedelemben, hogy annak a gyereknek, aki náddal verekszik, meghal az anyja, valójában Jézus megostoroztatásának emléke él tovább, szigorú didaktikai figyelmeztetéssel.

A kenyér megbecsülésére is nagy gondot fordítottak a nevelők, a szülők. A kenyeret nem szabad eldobni, mert az a Jézuska teste. Ha egy darab kenyér leesik a földre, azt fel kell emelni, megcsókolni, ugyancsak azért, mert az a

Jézuska teste, s el kell fogyasztani. Különbözik pedig az érett búzaszem egyik végén Jézus arcát vélik felfedezni a kupuszinaiak.

Az egyházi előírások betartására figyelmeztet az a hiedelem is, hogy ha adventben táncolnak, akkor lehullik a szilvatermés.

Lányok nevelésével kapcsolatos az a már eltűnőben lévő felfogás, hogy a lányoknak nem szabad füttyülniük, mert akkor sír a Szűz Mária.

A csodálkozás, rácsodálkozás általánosan elismert alkalom arra, hogy valami baj történjen a csodálkozóval. Bár a néphit körébe tartozó jelenségről van szó, mégis el kell mondani, hogy Kupuszinán ilyenkor bajelhárítás gyanánt az *Uram, Isten!* vagy a *Jézus, segíts!* felkiáltás hallatszik. Ugyanez vonatkozik arra az esetre is, ha valami olyat eszünk, amit abban az évben még nem ettünk, vagy olyasmit látunk, amit még nem láttunk. Ijedtség esetén a *Jézus, Mária!*, vagy a *Jézus, Mária, Szent József!* fohászt kell mondani.

A népi vallásosság körébe tartoznak a különböző *fogadalmak* is, amelyek már jócskán kötődnek a *böjt* fogalmához is. Ezt sokféle okból tehetik, de megkülönböztetett például a nagyböjthöz, mint szakrális időhöz kötődő dohányzás- és alkoholtilalom, illetve vagy az egyik, vagy a másik. Ugyancsak fogadalmat tehetnek a gyermekáldásban nehezen részesülő házaspárok, vagy a szülés fájdalmaitól féltő asszonyok. Ilyen családokban azután, ha kislány születik, akkor a Rita vagy az Anna nevet kapja, hiszen Szent Ritához vagy Szent Annához imádkozott az édesanya, s háláját nevének tiszteletével fejezi ki. A kupuszina Szent Anna-templomban is megtalálható a nem is olyan régóta tisztelt Szent Rita képe, akihez sokan imádkoznak. Tiszteletéről szóltam már a *Kilencedek Kupuszinán* című írásomban, mint ahogyan a többi ilyen házi ájtatosságról is (Lourdes-i kilenced, Szent József-kilenced, Szállást keres a Szentcsalád-kilenced stb.). Gyermekáldásért könyörgő család a meghallgatás után fogadalomból házába fogadja évente a szállást kereső Szentcsaládot. Isten vagy a szentek közbenjárásáért gyertyát, virágot, esetleg nagyobb tárgyat (pl. oltárterítőt, szőnyeget) ajándékoznak a kupuszinaiak a templomnak. Fogadalomból ápolnak néhány szabadtéri szakrális emlékművet, a körülöttük levő virággyást is.

Fogadalmi zárandoklatokról is beszél a hagyomány Kupuszinán. Leginkább Doroszlóra s Máriagyűdre zárandokolnak a fogadalomtevők.

A bűnbánat, a *bocsánatkérés*, vagyis a gyónás, szentáldozás is a vallásos ember életének része. Igaz, ezek a cselekedetek a templomban történnek, de például a gyónni induló ember a házában levő minden személytől, lett legyen bárki idegen is, bocsánatot kér, ha esetleg vétkeivel megbántotta. Erre általában az *Istennél a bocsánat* a válasz. A gyónás utáni áldozással kapcsolatos az a hiedelem, hogy akinek a szentostya felragad a szájpadrására, az nem gyónt igazul.

A böjtöt az egyház által előírt napokon (hamvazószerda, nagypéntek, Ádám-Éva napja) szigorúan megtartja a kupuszinai magyarság. A nagypénteket a legrégebb hagyományt őrzők olyannyira böjtölik, hogy még halat sem esznek. Ehhez az a hiedelem kötődik, hogy aki nagypénteken halat eszik, annak holtteste a ravatalon kellemetlen szagú lesz, büdösödni fog. A hétköznapok közül a pénteket tartják böjti napnak. Ilyenkor leginkább babot főznek, s valamilyen főtt tésztát esznek utána. A böjthöz szorosan kapcsolódó fogadalom volt azé az édesanyáé is, aki hosszú éveken át minden szerdán, pénteken és szombaton csak kenyeret evett és vizet ivott, hogy a második világháborúban fogságba került fia hazakerüljön, ami hála Istennek, meg is történt. Úgy tartja a néphit, hogy aki fogadalomból sokat böjtöl, az szombaton, a Szűz Mária napján fog meghalni. Nem kupuszinai, hanem Beszédes Valéria néprajzkutató Völgyesről való adata, hogy szombaton a Szűz Mária nyitva tartja a mennyország ajtaját, s aki akkor hal meg, az bizonyára a mennyországba jut. Kupuszinán is a Szűzanya napjának tartják a szombatot, s ehhez időjósítás is fűződik, mely szerint az évnek szinte minden szombatján kisüt a nap, ha csak rövid időre is. Ez azért történik, mert akkor mossza ki Szűz Mária a Kiszézus ruháját, s annak vasárnapra meg kell száradnia. Kupuszinán úgy tudják, hogy egész évben csupán két szombaton nem süt ki a nap.

A házban található szakrális jellegű tárgyak közül ki kell emelnem az ajtó fölött függő feszületet, amely a házbeliek vallásosságát jelképezi, és erejével oltalmaz az alatta belépő, esetleg gonosz szándékú embertől. Az ajtó melletti falon található a szenteltvíztartó, fölötte a család olvasói, némelyiken a zombori karmelitáknál vásárolt skapuláre-érem. Szentképekből több is van a szobákban. Leggyakoribbak a XX. század elején vásárolt, német nyelvterületről származó, német címzésű, aláírású olajnyomatok, melyek Jézus Szívét, Mária Szívét, a Szentcsaládot, Mária mennybevitelét, a Szentháromságot, az Őrzőangyalt ábrázolják. A lakószobában függő szentképek, feszületek fölé akasztják a templomból hozott búzaszentelési zöldbúza-koszorút. Zenélő kálváriajelenet, Mária-ház, álló feszületek, búcsúkból hozott Lourdes-i Mária-szobrocskák, Szent Antal-szobrok, angyalkák szobrai, gyertyatartók, máriagyűdi csutorák mind a tisztaszoba almáriumának, kis szekrényének tetején találhatóak, de került a Mária-szobrocskák közül a nagyszekrény tetejére is, ahol a cifra bögrék, az I. világháborús *(Istenért, királyért, hazáért)* feliratú emlékcésészék, az üvegből készült tortatartók állnak. Tükrös képekből is akad a kupuszinai házakban: Isten báránya, Utolsó vacsora, a Szent sír stb. Ezeket előszeretettel vásárolják a falut járó csencselő kereskedők, cigányok, hogy azután külföldön értékesítsék őket, akárcsak a lányok nyakában hajdan viselt tűzománc Mária-érmecskéket. A lakószoba falán található a Házi áldás szövegű hímezett falvédő, valamint a színes nyomású, szentképpel díszített papír

Katolikus falinaptár. A tisztaszobában vannak az elsődíszési emlékképek. A kis szentképeket az imakönyvekben őrzik, azt pedig a szekrényben, vele együtt a szent leveleket, imamásolatokat, énekszövegeket. A szentelt gyertyát is ki szokták akasztani, leginkább a szoba falán levő feszület mellé, a Szent Márk napján szentelt friss búzacoszorú alá. A szentelt barkát nem is viszik be a házba, hanem az ereszbe tűzik, s ha vihar közeleg, akkor imádság kíséretében a tűzbe vetik. A templomból hozott úrnapi gallyat a ház kapujára tűzik, s ott is marad egész évben, ott őrzi a házat. Szenteltvíz minden házban van egy üvegben, amelyet a gazdaaszony őriz biztonságos helyen. Díszesebb porcelán, vagy más anyagból készült szenteltvíztartó nincs mindenhol, de akinél akad, az a lakószoba bejárata mellett tartja. Az aprócska Szent Antal-figurák gyakoriak a kupuszinaiak pénztárcájában, zsebében. A szent betűk különféle variációi a mostani háború (az 1990-es években dúlt délszláv háborúk) alatt újra előkerültek, és igen sok férfi a pénztárcájában állandóan magánál hordja máig őket.

Régen a tehetősebb családok a menyasszony koszorúját és a vőlegény kalaprózsáját asztalossal berámáztatták kék ládikába, azt üveggel fedték, s e ládika aljára, de szintén az üveg mögé szentek, angyalok kis figuráit helyezték, majd ezt a tisztaszoba falára akasztva házioltár gyanánt használták.

A ház külsején ugyancsak találhatóak szakrális elemek. Ilyen például a régi, náddal fedett házak tetőperemén a nád összetartására szolgáló két deszka egybeerősítésénél látható kovácsoltvas kereszt. A korábbi, oltalmazó szerepű nap- vagy csillagminták helyett az 1960 után épített házak oromzatán téglából kiképzett padláslyukak is kereszt formájúak az egész faluban. Ugyancsak az oromzaton találhatóak a két padláslyuk között a szakrális oromzatfülkék, s bennük leginkább Jézus Szíve-szobrocška, de van kis kereszt is, Lourdes-i Szűz Mária-, Szent Vendel-, Szent József-szobor, üvegbura alatti kálvárijelenet is e fülkékben. Lakóház oromzatán itt-ott látható még Jézus-monogram is. Az istállók udvari ablakának kiképzése néhol keresztformára emlékeztet. A házak téglakerítésébe épített szakrális oszlopfülkékről pedig a *Megszentelt jeleink* (2001) című könyvemben már szóltam.

Összefoglalásként talán megállapíthatom, hogy a hétköznapokban megélt vallási kultúra népi hagyományai éppoly gazdagon maradtak meg szülőfalumban, mint az ünnepnapok színes hagyományvilága, s mint a tarka népviselet és az ízes kupuszina nyelvjárás.